

Alina Pătrușel

Aspecte privind clasificarea actelor de vorbire din limba română

Analiza actelor de vorbire ridică problema clasificării lor și, legat de aceasta, a criteriilor de clasificare. Articolul se concentrează asupra celor mai generale aspecte vizând tipologia actelor de vorbire din limba română. Pentru aceasta, sunt trecute mai întâi în revistă clasificările realizate de fondatorii teoriei actelor de vorbire. În a doua parte a textului este propusă o clasificare a actelor de vorbire care prevede o redistribuire în clase noi a unora dintre tipurile de acte de vorbire identificate în literatura de specialitate. Clasificarea propusă este relevantă, mai ales, pentru înțelegerea și explicarea modului în care actele de vorbire se integrează în structura interacțiunii conversaționale.

Una dintre problemele cu care se confruntă cercetătorii preocupați de investigarea actelor de vorbire, chiar din momentul elaborării teoriei date, vizează clasificarea lor. Trebuie să constatăm că, până în prezent, studiile de specialitate nu ne spun cu exactitate câte acte de vorbire ar exista într-o limbă, numărul lor variind de la câteva zeci până la câteva sute. Aceasta ar însemna că încă nu a fost stabilit un inventar cât de cât complet al actelor de vorbire. În aceste condiții este și mai puțin probabil să ne așteptăm că ar putea fi realizată o clasificare exhaustivă a actelor de vorbire. Într-adevăr, clasificarea actelor de vorbire rămâne a fi unul dintre aspectele în privința cărora cercetătorii din domeniul pragmaticii sunt departe de a ajunge la un numitor comun.

În literatura de specialitate există un număr impunător de clasificări ale actelor de vorbire, cele mai cunoscute fiind clasificările realizate de fondatorii teoriei actelor de vorbire: J. Austin și J. Searle. Se consideră că, prin identificarea și clasificarea actelor de vorbire, cei doi cercetători au reușit ceva cu totul remarcabil: pentru prima dată ei au pus la dispoziția cercetătorilor instrumentele necesare pentru analiza și descrierea comunicării orale interpersonale, reducând diversitatea incredibilă a enunțurilor posibile în diferite situații de comunicare la un număr mic de tipuri de acte de vorbire cu ajutorul cărora poate fi modelată interacțiunea comunicativă.

În articolul de față ne propunem să prezentăm o clasificare a actelor de vorbire din limba română care ar avea în vedere nu doar aspecte legate de conținutul implicat al actelor de vorbire (forță ilocuționară, conținut propozițional), ci și anumite particularități vizând comportamentul lor discursiv.

După cum bine se știe, cele dintâi studii consacrate actelor de vorbire au avut în vedere și examinarea modului de organizare a actelor de vorbire în clase mari. Filozoful J. Austin este primul care a oferit o clasificare, distingând cinci clase de acte de vorbire delimitate în funcție de valoarea lor ilocuționară [1, p. 149-150].

J. Austin este cel care a demonstrat că orice enunțare a unei propoziții în procesul de comunicare presupune realizarea unui act ilocuționar. Acest act poate avea valori

diferite, în funcție de scopul urmărit de emițător. Renunțând la distincția inițială performativ / constativ și luând în considerare valoarea ilocuționară a enunțurilor („forța”), care se aplică la diverse conținuturi și care poate fi exprimată cu ajutorul verbelor performative, Austin pune baza clasificării actelor de vorbire, împărțindu-le în următoarele clase:

1) acte verdictive; constau în „exprimarea unei judecăți, oficiale ori neoficiale, bazate pe probe ori motive referitoare la valori ori fapte” [1, p. 141]. Rolul lor este de a evalua, clasifica, diagnostica, aprecia etc. Scopul ilocuționar poate fi marcat cu ajutorul verbelor performative, precum: *a achita, a condamna, a decreta, a considera, a crede, a înțelege, a estima, a evalua, a caracteriza, a aprecia, a descrie, a analiza* etc.

2) acte exercitive (decizionale); presupun „exprimarea unei decizii în favoarea sau împotriva unei anumite acțiuni” [1, p. 143]. Scopul lor ilocuționar poate fi marcat prin verbe performative ca: *a ordona, a cere, a comanda, a implora, a sfătui, a numi în funcție, a destitui, a concedia, a abroga, a se opune* etc.

3) acte promisivă (comisive); au menirea „să angajeze vorbitorul la anumite acțiuni” [1, p. 144]. Au ca marcă a scopului ilocuționar verbe performative precum: *a promite, a se angaja, a garanta, a plănuși, a paria, a consimți, a accepta* etc.

4) acte behabitative (comportative/comportamentale); „presupun reacții la comportamentul și soarta altor persoane, precum și atitudini și exprimări de atitudine față de purtarea anterioară ori iminentă a unei alte persoane” [1, p. 146]. Verbele performative prin care este marcat scopul lor ilocuționar sunt: *a mulțumi, a felicita, a compătimi, a critica, a-și cere scuze, a se plânge, a deplânge, a blestema, a binecuvânta* etc.

5) acte expositive; sunt folosite pentru „a expune un punct de vedere, de a conduce un argument și de a clarifica întrebări și referințe” [1, p. 146]. Verbele performative folosite în cazul acestor acte sunt: *a afirma, a nega, a postula, a remarca, a obiecta, a informa, a explica, a se referi la* etc.

Considerată de însuși Austin ca fiind „o clasificare generală preliminară”, deci una provizorie, clasificarea dată nu este scutită de neajunsuri, precum ar fi lipsa unui criteriu clar în delimitarea claselor de acte de vorbire, numeroase suprapuneri între clasele de acte de vorbire delimitate ș. a. [4, p. 8]. Referindu-se la clasificarea propusă de Austin, J. Searle observa că este vorba mai puțin de o clasificare de enunțuri performative și mai degrabă de o clasificare a verbelor performative din limba engleză, adică verbele caracterizate printr-o anumită valoare ilocuționară [4, p. 8].

Raportându-se la clasificarea actelor de vorbire propusă de Austin și urmărind scopul de a depăși deficiențele clasificării date, John R. Searle propune o nouă clasificare.

Spre deosebire de Austin, care identifică tipurile de acte de vorbire pornind de la semantica verbelor performative, Searle pune la bază noțiunea simplă și clară de scop comunicativ urmărit de locutor în situația dată de comunicare. Astfel, clasificarea actelor de vorbire în funcție de forța ilocuționară care se asociază unui conținut propozițional [4, p. 2] i-a permis lui Searle să amelioreze clasificarea actelor de vorbire elaborată de profesorul său.

Lucrul cel mai important pe care îl face Searle în stabilirea taxonomiei actelor de vorbire este să clarifice criteriile în funcție de care acestea urmează să fie clasificate.

În acest scop, Searle a amplificat numărul de trăsături pe baza cărora se poate contura o tipologie a actelor ilocuționare, stabilind un fascicul de douăsprezece parametri, care pot fi grupați în funcție de condițiile producerii actelor de vorbire, în patru tipuri. Cele mai importante criterii luate în considerare de Searle în clasificarea actelor de vorbire sunt: scopul actului ilocuționar, direcția de ajustare (de la cuvinte spre realitate sau de la realitate spre cuvinte), starea psihologică exprimată (convingerea, dorința, regretul etc.) și conținutul propozițional [1, p. 2-5].

Ca urmare a aplicării acestor criterii, J. Searle identifică cinci clase (sau categorii de bază) de acte de vorbire: 1) asertivele (diverse afirmații), 2) directivele (cererile, inclusiv întrebările, sfaturile etc.), 3) promisiivele (asumarea unor angajamente), 4) expresivele (acte care servesc la exprimarea emoțiilor și acte comportamentale) și 5) declarativele (diverse acțiuni instituționale).

Actele reprezentative (ilustrative, asertive) au drept scop descrierea unei situații și comunicarea despre o astfel de situație interlocutorului: *El a venit ieri*. În privința direcției de ajustare, actele date se caracterizează prin orientarea dinspre cuvinte spre realitate. În planul realizării prin mijloace de limbă, pot presupune existența unui verb performativ care să poată funcționa ca marcă a scopului ilocuționar: *a afirma, a sugera, a insista, a presupune, a deduce, a se plânge*.

Actele directive au ca obiectiv încercarea emițătorului de a-l determina pe receptor să realizeze o acțiune: *Dă-mi ziarul!* Se caracterizează prin orientarea dinspre realitate spre cuvinte, altfel spus, lumea trebuie să se adapteze la cuvinte. Verbele performative care pot exprima valoarea ilocuționară dată sunt: *a cere, a solicita, a ordona, a ruga, a invita, a sfătui etc.*

Actele comisiive exprimă o situație în care vorbitorul se angajează să efectueze o acțiune: *Îți promit că vin*. Se caracterizează prin orientarea dinspre realitate spre cuvinte. Verbele performative definite prin valoarea ilocuționară proprie acestor acte de vorbire sunt: *a promite, a se angaja, a făgădui, a jura etc.*

Actele expresive exprimă starea psihologică sau atitudinea vorbitorului față de starea de lucruri descrisă de conținutul propozițional: *Te felicit!*. Drept exemple de acte de vorbire expresive pot servi: felicitările, mulțumirile, scuzele etc. Verbele performative care exprimă valori ilocuționare expresive sunt: *a mulțumi, a se scuza, a felicita, a saluta, a deplânge etc.*

Actele declarative au drept scop instaurarea unei stări de lucruri prin stabilirea unei corespondențe directe între cuvinte și realitate: *Declar ședința deschisă*. Exemple de acte declarative sunt următoarele: numirea într-o funcție, destituirea, arestarea, binecuvântarea, căsătoria, botezul etc. Caracteristic pentru actele de vorbire în cauză este faptul că, de obicei, pentru realizarea lor cu succes, este necesară existența unui cadru instituțional.

Clasificarea lui J. Austin și, mai ales, cea a lui J. Searle au avut și continuă să aibă o influență majoră asupra tuturor celor care abordează această problemă [3, p. 40-41]. Fie că sunt acceptate, fie că sunt criticate, ele însă nu pot fi trecute cu vederea. Astfel, cercetătorii care au acceptat fără rezerve clasificările realizate de fondatorii teoriei actelor de vorbire au căutat să precizeze anumite aspecte și să aducă argumente în sprijinul lor

[6, p. 85-87]. De foarte multe ori, clasificările în cauză sunt preluate cu anumite modificări. Bunăoară, autorii GALR, 2005 au preluat clasificarea lui J. Searle, adăugând la cele cinci tipuri de acte de vorbire de bază un al șaselea tip, și anume: actele de vorbire întrebare [6, p. 799]. În același timp, nu rare sunt și cazurile când clasificările, fiind puse în discuție, sunt modificate radical. Astfel, D. Sperber și D. Wilson, reprezentanți ai pragmaticii cognitive, consideră inutile clasificările complexe ale actelor de vorbire, propunând reducerea claselor de acte de vorbire la trei tipuri, și anume: asertive (*a spune că...*), directive (*a spune să...*) și actele de vorbire întrebare (*a întreba dacă...*) [5, p. 243-254].

După cum putem observa, criteriul de bază în funcție de care sunt clasificate actele de vorbire, atât în tipologia lui J. Austin, cât și în cea a lui J. Searle, este scopul urmărit de locutor. Cu alte cuvinte, tipul de act de vorbire se stabilește în funcție de specificul forței ilocutionare care se asociază conținutului propozițional. Totuși pentru clasificarea actelor de vorbire este important nu doar specificul forței ilocutionare, ci și anumite particularități ale conținutului propozițional exprimat prin enunțurile respective, precum și contextul în care acestea sunt produse.

Astfel, dacă luăm în considerare factorii expuși mai sus, intenție comunicativă, conținut propozițional, context de producere, putem distinge următoarele patru tipuri de acte de vorbire, care, la rândul lor, înglobează mai multe subtipuri:

1. **Actele de vorbire de tip informațional.** Sunt actele care urmăresc vehicularea informației în actul de comunicare. Cu ajutorul lor se comunică sau se obțin informații. Prin urmare, conținutul lor propozițional reprezintă descrierea unei situații, eveniment, stări de lucruri din realitate.

Având drept funcții de bază transmiterea și obținerea informației, actele din clasa dată sunt de două subtipuri: aserțiunea (actele asertive) și întrebarea. Actul realizat în cazul celor dintâi constă în a descrie lumea. Cu ajutorul lor locutorul poate să spună interlocutorului cum stau lucrurile, adică să facă în așa fel ca interlocutorul să știe ceva despre un anumit eveniment, o anumită stare de lucruri (*A venit mama.*). Actele de al doilea tip au rolul de a întreba despre lume. Cu alte cuvinte, ele îi servesc locutorului pentru a-l întreba pe interlocutor despre ceva (*Cine a venit?*).

În planul expresiei, furnizarea informației se realizează printr-un enunț declarativ, iar solicitarea informației, printr-un enunț interogativ. Actele de vorbire asertive au ca mărci ale forței ilocutionare verbe performative care fac parte din clasa verbelor de declarație (*verba dicendi*): *a afirma, a admite, a anunța, a asigura, a avertiza, a declara, a insista, a înștiința, a jura, a mărturisi, a presupune, a pretinde, a prezice, a recunoaște, a remarca, a spune, a sugera, a susține, a zice* etc. Pentru actele de vorbire întrebare verbul performativ de bază este a întreba. Alte verbe care pot fi utilizate ca mărci ale acestor acte de vorbire sunt: *a chestiona, a examina, a interoga*.

În legătură cu utilizarea verbelor performative în cazul enunțurilor asertive și a celor interogative, trebuie menționat că, de obicei, aceste verbe sunt omise din structura enunțurilor în cauză. Astfel, în locul enunțurilor explicite, cu verbul performativ exprimat, se preferă echivalentele lor implicite [1, p. 71]. Deci în loc de: *Afirm, îți spun, te informez că afară plouă.* se folosește doar partea enunțului care exprimă conținutul propozițional: *Afară plouă.* Tot așa și în cazul enunțurilor interogative. În loc de: *Întreb dacă a vorbit cineva cu el.* se spune doar: *A vorbit cineva cu el?*

2. Actele de vorbire de tip acțional. Sunt actele care vizează să impună realizarea unei acțiuni de către participanții la interacțiune. Scopul lor este, astfel, de a-i orienta pe participanții la actul de comunicare să realizeze anumite acțiuni. Conținutul lor propozițional exprimă viitoarea acțiune care urmează să fie realizată de interlocutori.

Actele de vorbire din clasa dată îi permit locutorului: să-l oblige pe interlocutor să realizeze o acțiune (*Cântă!*; *Îți ordon să pleci!*), să-i promită interlocutorului că el însuși va realiza o acțiune (*Îți promit că voi fi și eu acolo.*), să-i propună interlocutorului să realizeze împreună o acțiune (*Îți propun să facem o plimbare prin parc.*), să-l determine pe interlocutor să se prezinte undeva sau să participe la ceva, și anume să-i facă o vizită, să mănânce, să bea sau să se distreze împreună (*Te invităm mâine la noi.*), să-i ceară interlocutorului permisiunea de a realiza o acțiune (*Permite-mi să trec.*), să-i permită sau să-i interzică interlocutorului să realizeze o acțiune (*Poți să faci ce vrei. Nu-ți permit să îți pi la mine!*).

Așadar, clasa dată cuprinde următoarele subtipuri de acte de vorbire: cererea (actele de vorbire directive), promisiunea (actele de vorbire promisiive), propunerea, invitația, cererea de permisiune, permisiunea și interdicția.

Drept indicatori ai forței ilocuționare în cazul actelor de vorbire de acest tip pot apărea următoarele verbe performative: *a cere, a implora, a îndruma, a îndemna, a obliga, a ordona, a provoca, a ruga, a solicita, a sfătui, a propune, a invita, a pofti, a îngădui, a permite, a da voie, a interzice* etc.

3. Actele de vorbire de tip expresiv. Acestea reprezintă o manifestare în plan verbal a sentimentelor, emoțiilor și a atitudinilor vorbitorului vizavi de o stare de lucruri verbalizată într-un conținut propozițional al enunțului respectiv. Conținutul lor propozițional comportă o descriere a relațiilor emoționale și intelectuale stabilite între interlocutori în cadrul comportamentului lor social: *Îți mulțumesc pentru ajutor. Te felicit cu ocazia zilei tale de naștere. Te rog sa mă scuzi.* Actele în cauză se bazează, în multe cazuri, pe anumite convenții sociale fiind utilizate, în cazul dat, pentru a realiza diverse ritualuri.

Din categoria dată fac parte următoarele subtipuri de acte de vorbire: salutul, mulțumirea, scuza, complimentul, lauda, felicitarea, consolarea, condoleanțele, regretul, muștrarea, reproșul, disprețul, acuzația, insulta, blestemul etc.

Actele de vorbire din clasa dată au ca mărci ilocuționare următoarele verbe: *a mulțumi, a lăuda, a felicita, a regreta, a reproșa, a critica, a acuza, a blestema* etc.

4. Actele de vorbire de tip declarativ. Sunt actele care provoacă, instituie o nouă stare de lucruri prin faptul de a declara ceva într-un anumit cadru instituțional. Conținutul lor propozițional descrie o acțiune realizată prin simpla rostire a unui enunț: *Vă declar soț și soție. Îți las moștenire toată averea mea. În numele legii, ești arestat!*

Actele date comportă anumite trăsături care le individualizează în raport cu toate celelalte tipuri de acte de vorbire. Astfel, spre deosebire de actele de vorbire de tip informațional, ele nu descriu lumea, ci o schimbă. În același timp, în comparație cu actele de tip acțional ele nu presupun decât o acțiune realizată prin mijloace verbale, și nu o acțiune care să se producă în realitate prin implicarea fie a unuia dintre interlocutori, fie a ambilor participanți la actul de comunicare. De exemplu, o data ce rostește enunțul *Declar ședința închisă.*, locutorul chiar face acest lucru, adică acționează în sensul verbului folosit. Prin faptul că presupun realizarea unei acțiuni doar prin rostirea unui enunț, actele date

se apropie de cele de tip expresiv, diferă însă de acestea de la urmă prin aceea că sunt dependente de contextul situațional al comunicării în cea mai mare măsură: îndeplinirea lor reclamă un anumit cadru instituționalizat.

Clasa dată include actele realizate prin declarațiile făcute în cadrul unor ceremonii (botezul, căsătoria), declarații ale autorităților statului (declararea războiului), formule care însoțesc angajarea, disponibilizarea sau diferite sentințe (numirea, destituirea din post, arestarea, condamnarea), formule testamentare etc. Există un număr mare de verbe performative specifice acestei clase de acte de vorbire: *a abandona, a abdica, a acorda, a anula, a aproba, a aresta a autoriza, a binecuvânta, a blagoslovi, a boteza, a concedia, a condamna, a conferi, a contramanda, a convoca, a declara, a decreta, a demisiona, a destitui, a dezmoșteni, a dezvinovăți, a disculpa, a dizolva, a excomunica, a grația, a ierta, a împuternici, a inaugura, a îndreptăți, a instala, a institui, a legifera, a numi, a promulga, a ratifica, a renunța, a respinge, a revoca, a rezilia, a sancționa, a stabili, a stipula, a suspenda, a vota etc.*

Se observă că în clasificarea descrisă mai sus sunt preluate integral două dintre tipurile întâlnite în clasificarea propusă de J. Searle, e vorba de actele de vorbire expresive și de cele declarative. În același timp, asertivele nu mai sunt prezentate ca un tip aparte. Ele sunt grupate, împreună cu actele de vorbire întrebare (considerate de Searle o subspecie a directivelor), în clasa actelor de tip informațional. În sfârșit, directivele și promisiunile, la care se adaugă alte câteva tipuri de acte (propunerea, invitația, oferta etc.) alcătuiesc clasa actelor de tip acțional.

În concluzie, vom menționa că, după cum au demonstrat cercetările întreprinse asupra comportamentului discursiv al actelor de vorbire, clasificarea propusă în cele de mai sus este relevantă atât pentru caracterizarea actelor de vorbire ca entități minimale ale comunicării, cât și, mai ales, pentru înțelegerea și explicarea modului în care actele de vorbire se integrează în structura interacțiunii conversaționale. Aceste aspecte pot fi puse în evidență printr-o abordare funcțională, dialogică a actelor de vorbire.

Referințe bibliografice

1. Austin, John L. *Cum să faci lucruri cu vorbe*. Pitești, 2003.
2. *Gramatica limbii române*. Vol. II: *Enunțul*. București, 2005.
3. Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, *Limba și comunicare. Elemente de pragmatică lingvistică*. București, 2003.
4. Searle, John R. *A Classification of Illocutionary Acts*. În: *Language in Society*. Vol. 5, No. 1, 1976, p. 1-23.
5. Sperber, Dan, Wilson, Deirdre. *Relevance: Communication and Cognition*, 2nd Edition. Oxford, Wiley-Blackwell, 1995.
6. Vendler Zeno, Gochet Paul. *Les performatifs en perspective*. În: *Langages*, 5e année, n°17, 1970. L'énonciation, p. 73-90.

(Focșani, România)